

Жарко Ђуровић

ВРХУНСКО ДЈЕЛО НАШЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Бранимир Шћепановић: „*Усӣа њуна земље*“ издање библиотеке
„Ремек-дела“, Београд, 2002.

У тренутку кад се појавио роман Бранимира Шћепановића „*Усӣа њуна земље*“ (1974), привукао је пажњу јавности и књижевне критике и по врсти теме и по начину обликовања. У њему се третира проблем (угроженог) човјековог постојања, проблем који се континуирано провлачи од памтиввијека до данас. Можда та угроженост удваја и множи његова осјећајна стања и тежње. А ми знамо да су тежње покретачи васколиког духа. Тежње се одувијек изнова доживљавају, јер са собом носе тренутак свијести који је карактеристичан за свако раздобље понаособ. Са свијешћу долазе и осјећања различитог карактера. Болна су много живља и памтљивија, бар кад је о литератури ријеч. У тренутку кад људска тјескоба постане неподношљива, долази до њене експлозије, какав је случај са овим Шћепановићевим ремек дјелом.

Човјекова егзистенција превасходно садржи психолошку компоненту. Кроз њу се човјек обистињује као субјект. А субјект добија тек тада својство живости и значења ако се преображава и отвара за нове спознаје и чињења. Само узбуркана страст може човјека извући из обамрлости и пружити му нове пулсације живота.

Бјекство гоњеног у роману не симболизује продужетак живота него олакшање смрти. Свјестан своје неизљечиве бољке, гоњени се запућује у завичај не би ли доласком у њега појачао снагу успомена. Не очекује да ће га у једној таквој намјери осујећавати гоничи, не што су у гоњеном препознали кривца, него што су и они срасли са улогом да некога гоне. Гоњење је парадигмична оса око које се окреће цјелокупна драма живота, као њен исконски знак.

Шћепановић је био свјестан те чињенице, па је, иако се гоњење обавља у отвореном простору, јасно распознао да је распоућеност актера у драми, диктирана њиховим унутарњим поривима. А то унутарње морало је изићи из себе и проговорити, на једној страни вртоглавицом страха (гоњени), а на другој страни вртоглавицом агресивности (гоничи).

Роман има двострани ток приче, остваривши путем њега цјелинску предметност. Дакако, у том дочаравању „помјерених ситуација“ писац се користио визијама које флуидирају печатљивошћу фиксираних слике, подупрте изнутра узбудљивим поетским запламсајима. Шћепановић је мајстор у спајању теме и визуелизованих поетских нагласака. Не испушта из вида дубинско освједочење драме. Драму каква је ова, може да створи само јако надахнуће. Оно од духа ствара апотеозичан однос према постојању, маколико оно било комадано утварним и апсурдним сценама. Гоњени не тражи ништа друго до мирни простор гдје би умро. Гоничи својим хајкарањем ускраћују гоњеном такву могућност, потврђујући тиме вајкадашње правило *да свака ѿишца своја кобца има!*

Много се шта може порећи, али страх никако. Он је врховни симбол модерне литературе. Страх у роману удваја се и са инатом, стварајући тако специфичну врсту одбране од ала у људској кожи. Јер шта су гоничи до незаисте але. Они руке грију на туђем страху и недоумици.

Шћепановићево причање посједује примјетну дозу сублимног пароксизма. Он се показао као веома плодотворан и дејствен. У роману јунаци уздижу и поричу живот, истовремено. И за један и за други аспект доживљеног живота потребна је одговарајућа енергија заноса. Стране у спору, и гоњени и гоничи, користе је на свој начин. Гоњени да варака смрт до посљедњег трена, а гоничи да пријетњом устоличе вучју незаситост. Она разара свијет изопаченим побудама. Писац се није плашио мрклима таквих побуда. Ронио је у њих, тражећи срж њихових узрочности. За нас је важно да је аутор „*Усиа ѿуна земље*“ својом имагинативном моћи домашио а у неким сегментима и премашио значење предмета, поставши њиме донекле и заробљен. Ту заробљеност он је бриљантно исказао у фасцинантном стапању са судбином јунака.

Писца занимају два просторна круга. Онај спољни, са драперијама раскошне природе. И онај унутрашњи, који је саткан од неочекиваних флуида сањарења и маште. Писац их је дао у сучељењу, пунећи тиме крчаг загонетања драме. Гоњени трком зајапурен и болешћу опхрван хтио би да бар за кратко одложи смртну уру. За њега је важно да не буде сустигнут, јер би тиме гонилачко зло побиједио. Сама смрт у окриљу планине Прекорнице, за њега је блажена. Он је пошао по њу, а гоничи је

кваре. Гоњени и гоничи по филозофији живљења се не разликују много. Не могавши да сустигну бјегунца, гоничи ће остати празних шака. Бјегунац осјећа непосредни пад у празнину. Не толико због скоре смрти колико због потјере која му је за петама.

Не знам колико страст прати вољу, али ми се чини да удружени постају са доживљајног становишта живописнији. Писац их радо уткива у имагинацију и израз, давши предмету жељену слојевитост. Ријеч је о двије стварности. Гоничи су се, у потјери, усредсредили на једно биће, али је то уједно и пишчево усредсређење на општу епидемију гоњења, која све више данас овладава свијетом. У таквим приликама отпор значи више од побједи. Аутор је причи дао и филозофску потку, што јој је повећало вриједносну амплитуду. Ако нема плијена, нема ни жижке живота. Тако размишљају гоничи. Али у једном тренутку, један од гонича ће се запитати: „А шта, ако онај човек уопште не постоји?“.

Од живота се дјелови могу отети, али се до краја не могу спознати његове тајне. Слично свјетлости која се шири у сноповима. Прича коју Шћепановић прича, у појмовном значењу је чудесна и тајновита. Зашто? Зато што је живот, у свом збиљном чину и типолошкој природи, суштински апсурдан. Њега је Шћепановић пројигицирао у таквој оптици. Можемо се сложити са мишљу да страст појачава унутрашње моћи. Она и разара човјека разним негативитетима. Иако у годинама зрелог доба, гоничи никако да успоставе везу са гоњеним. Обузети „заразом“ гоњења, никако да дођу до разјаснице бјежања човјека закораченог у смрт. Кад неко бјежи, треба га гонити. Тако је обично кад су разлог и промишљања у раскораку.

Добро је знано да у старости долази до слабљења осјећајних резонанци. Нећемо рећи до умртвљења него до неке врсте индолентности, која је извор неспокојства, посебно у приликама кад човјек, у овом случају бјегунац, не зна шта ће са собом. У таквој ситуацији сретају га људи који препознавши неприродност његовог бивака у шумским забитима, одлучише да га ухвате и кривицу му утврде. Нико неће да отклања заблуду. Тада не би било мамца за искушавање туђег идентитета. Можда је бјекство један од видова трагања за прошлим, у ствари за топлим загрљајем младосних година, када је и осјећања и снаге било у вишку. Шта је бјегунац? Грудва која бјекством бива мања, за разлику од снијега, који котрљањем постаје већи. Тражећи бјекством мир, бјегунца је опсјело узнемирење најжешће врсте. Шћепановић је дубоко осјетио расцјеп његове душе, покушавајући да је реинтегрише у неки смисловни садржај.

Пишчева имагинација посједује најдубљи слој нарацијске исповједности, што је у посједу само изузетних романијера. Шћепановић се

поиграва маштом, јер она навјешћује само дубинске засјеке у сложено ткиво приче. Не исказује се маниром реалистичког матрицирања догађаја. Он издашно користи одлике преплитања монолошких и дијалогних структура. То чини супериорно, тако што је смјеле визије ситуирао у подтекстуалне евокативне зоне, гдје је живот представљен као врста мишоловке.

У роману „*Усџа њуна земље*“ није само иницирана драма појединачног бића. Она се из тога оквира сели у општи оквир, добијајући тако вриједност примјера. Основно тежиште у тој драми представља страх, који се овдје јавља као својеврсна мора. Гоњени јунак није само застрашен својом болешћу, него и болешћу других јер се баве гоњењем као страшћу. Претјерана страст у појединим ситуацијама, зна се, може се преобратити и у лудило. Немогуће је живјети изван тренутка, а гоњени би хтио, истина узалудно, да тамо живи и са себе стресе хрпу нагомиланог страха. И баш кад је повјеровао да је од гонича побјегао, они се јаве у већем броју и са жешћом претилачком нарави.

Рекло би се да су ауторови јунаци слијепо предани поривима нагона. Њихова слобода, код гонича, поприма карактер разјарености. Не мисли се о праву на слободу других. Гоњени је хтио да бар последње тренутке живота „подијели“ са природом и са сликом прохујале младости, али друга страна, изненадни прогониоци, све чине да му душу узмуте и претворе је у пакао.

Тај феномен гонилачког синдрома Шћепановић је сјајно мозаицирао, давши му у појмовном смислу прегнантан филозофски обол. У многим сегментима писац достиже највишу скалу умјетничке приповједности и по томе се може, ако је до праведног суда, изравнати са најбољим страницама Андрићеве „*Проклеће авлије*“. Оба писца моделују пакао као атрибуте неправдом изломљеног живота. Осјећања прожета очајањем беоцуг су наведеног пакла. Не смијемо сметнути са ума да је жудња цјеловитија од живота. Писац је непрестано ставља у жижу приче, како би појачао њене унутрашње тангенте и учинио је живљом и дубљом. Наводимо у цјелини један величанствен фрагмент.

„Жудео је у том часу: за неодгонетљивим хуком таласа који се разбијају о обалу; за тишинама бонаце; за оним усијаним данима када се на потамнелом камењу отапају лишајеви, а са презрелих, испуцалих смокава цеди шећерна слуз; жудео је за оним повишеним, готово болним певањем невидљивих зрикаваца; за опорим и раздражујућим мирисима соли, катрана, препржене рибе, исушених алги, јода, црног вина, загорелог маслиновог уља; жудео је са стишаним ноћима испод ниског таба које, попут сребрнестог звона, светли у недрима пучине; жудео је

за неком пустом плажом Југа, крај Будве, на којој ће, испружен у врелом песку, лежати сам, непомичан и омамљен свим што постоји као да све постоји због њега; и жудео је, готово очајнички, за успаљеним, бестидним телом неке жене, у чију ће утробу, изгладнелу од сунца и чекања, читав потонути, заборављајући на смрт и време!“

Лично мислим да је човјек у бити несрећан, па непрестано призива жудњу, не би ли она бар мало живот осмислила и провела. Такав излив жудње може изрећи само онај ко је свјестан своје напуштености и празнине. Оно што нијесмо далеко је љепше од онога што јесмо. Жудња је по Шћепановићу једина срећа живота. Сам живот је једна непрекидна тамнина.

Жудњу можда рађа очајање. Она је вјечита стрелица на путу тражења среће. Живи у мислима као у своме једином дому.

Нема литературе ако није обухваћена маштом. Она егзистентну слику види прије него се одиграла. За њу је тијесно оно што се збило. Она хоће више од тога. Обје половине непознатице. Отуда у Шћепановићевој прози толико закорачаја у тајновите зоне уобразиље. Јер она, попут најпоузданијег шестара, затвара круг приче, ослањајући се при томе на замах моћи и спонтанитета. Овај роман писан је заправо у таквом стваралачком кључу.

Литература је саздана од слика подареног живота, који је вијугав и мучан, ако су разгранате његове дубинске стране. Шћепановић их је разгртао путем богатих визијских слојева, увјерен да се патња помоћу њих може најбоље исказати. Како? Способношћу контемплације којом је писац издашно обдарен, посебно кад је ријеч о редуковању приче на супстанцијална језгра и селектиран исповједни поступак. А то није лако кад знамо каквим је детерминантним силама душа угрожена. Шћепановић те силе дубоко схвата и визионарски их опредмећује у субјектом натопљеној нарави. И ужас и страх овдје су подједнако присутни. Размјењују мјеста по диктату пишевог субјекта, али тако што се увијек држе горње границе кад је у питању вриједносни учинак.

Човјеку је својствена, нарочито у зрелим годинама и у болести, морална нестабилност. Да ли на то утичу предрасуде, духовне и чулне, тешко је рећи, али је уочљиво да се њих посједник с муком ослобађа. То говори о човјековој двојствености. У њој се тешко разликују стварно и мишљено. Бијег гоњеног у планину обављен је у некој врсти афективног ентузијазма коју је визирала патња. Изгнанство тежи самоћи и препознатљиво је по самолишавању. Шћепановић је на тој спознаји заснивао доживљај својих екстаза, мирећи се са мишљу да ће заредом сви јунаци бити изневјерени у нади.

Нећемо погријешити ако кажемо да мора чини полазиште егзистенције. Рекао бих и да снажно утиче на њене будуће токове. Она подземно траје у нама, често несвјесни њене притајене ерозије. Мора и страх одређују путању гоњеног. Он се није плашио да ће залутати, јер је свјестан судбине нестанка, а тада се не пита за врсту смрти. Смрт је разрјешница драме гдје је сваки разлог туђ.

У роману „Усџа љуна земље“ писац остварује двополарну напетост. Једнако у теми и у језику. Укрштање двају изражајних поступака, монолошког и дијалошког, Шћепановић води радњу на принципу градацијских скала. У почетку мирни исказни тонови попримају све узбудљивије и динамичније изражајне еквиваленте. Приповједна фраза је натопљена имагинацијом и то ову књигу чини својеврсном литерарном творевином која је упила у себе и многе атрибуте филозофског проницања у биће и живот.

Роман има нешто и од филмованог сликања живота. Мислим на то како су кадриране слике дуализованих страна, бјегунца и гонича. Лакомисленост једне стране ствара главобољу другој страни. Али то је све бриљантно лирски моделовано и нијансирано, да су само причање и прича добили карактер фасцинантне мајсторије која се ријетко сријета у нашој литератури. Присуство поетског феномена учинило је ову прозу аутохтоном и вокацијски кристализованом. Обично се мисли да поетско не може да прими терет овако сложене грађе. А примило га је у разноврсном и сублимном обиму. Слично Адрићевој „Проклејој авлији“ која је сродна, мотивом и творачким складом Шћепановићевом роману „Усџа љуна земље“. Овај роман писан је посредством снажне визије и представља једно од најбољих дјела на нашем језику у 20. стољећу.

Žarko Đurović

WORK OF OUR LITERATURE

S u m m a r y

Text by Žarko Đurović "Topnotch Work of Our Literature" speaks in essayistic way about the novel by Branimir Šćepanović "Mouth Full of Soil". The novel depicts a man who wants to spend the last days of his life in his native place, since city and alienation in it represented a type of a mousetrap. Unexpectedly, in mountain environment, he is faced with a similar "game". Not knowing who he was, without any reason, persecuters pursue him, sticking to the standpoint that all those who are "on the run" must have a guilt. The novel was written in a metaphoric language, with a lot of poetic fabric, what increases its artistic value. All these properties have helped this novel to be, with a reason, listed in works of top-level importance, not only in our but also in wider expanses.